

ТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ ОСВІТИ В УМОВАХ АКСІОЛОГІЧНОГО РЕЛЯТИВІЗМУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

І. І. Федорова

кандидат філософських наук, професор кафедри філософії,

Д. А. Гончар

магістрантка факультету соціології і права

Національного технічного університету України

«Київський політехнічний інститут»

Дана стаття присвячена вивченню освіти як одного із основних формоутворюючих чинників гуманістичної аксіосфери суспільства в умовах аксіологічного релятивізму та соціокультурного плюралізму інформаційної доби.

Ключові слова: освіта, гуманізм, аксіосфера, аксіологічний релятивізм, гуманістична парадигма.

Трансформації соціально-культурного процесу останніх десятиліть ХХ-ХХІ ст., пов'язані, перш за все, із сутнісними змінами наукової і культурно-світоглядної парадигми становлення нового типу суспільства інформаційної доби. Отримавши цілий спектр різнобічних характеристик і дефініцій (інформаційне суспільство, мереживне суспільство, суспільство системної кризи, технологічне суспільство, доба постмодерну тощо), суспільство інформаційної доби постає ключовою проблемою сучасної гуманістики. Стрімкий розвиток інформаційно-комунікативних технологій стає закономірністю існування людства з усіма його позитивними і негативними наслідками.

Період поставання суспільства інформаційної доби збігається із становленням процесу глобалізації сучасного світу, який породжує різнопланові тенденції соціального розвитку. Глобалізація суспільства не стільки консолідує соціум, скільки «розщеплює», диверсифікуючи його соціальну оболонку – культуру. Тому глобалізація формує «мозаїчне суспільство», яке лишилося єдиного духовно-культурного центру, воно демонструє кризові, деструктивні трансформації соціальних і культурних практик. В значній мірі це результат відсутності об'єктивних методологічних основ філософських рефлексій. Оскільки саме для обстоювання принципів глобалізму у більшій мірі використовуються принципи плюралізму і різоматичної полівекторності світосприйняття, що притаманні філософії постмодернізму, яка бере на себе «місію інтерпретатора» сучасного соціально-культурного простору Європи.

Саме тому, сьогодні, у добу глобалізації і моди на «філософських кутюр'є», які декларують поворот від «філософії свідомості» до «філософії мовних ігор», значно актуалізується філософське осмислення освіти (скарбниці науки, знання і просвітництва) як способу збе-

реження культурного доробку людства, його аксіосфери. Освіта як домінуючий сегмент культури суспільства, стає рівнем соціальної адаптації особистості, на кшталт матриці яка визначає тип життєдіяльності соціуму, систему його цінностей та регламентацій, характер, спосіб та призначення добування та використання знань. Освіта в контексті культуротворчого процесу сприяє взаємодії між технологічною, соціальною та духовно-аксіологічною сферами.

Соціально-філософська теорія плідно експлікує зазначене коло проблем, про що свідчать розгалужені наукові дослідження сутнісних змін у сучасному суспільстві. Проблема пошуку шляхів формування гуманістичної парадигми сучасності, вибудовуванню нової аксіосфери суспільства, дослідженню аксіологічних чинників розвитку науки і освіти в межах соціокультурного релятивізму присвячені роботи Адорно Т., Андрущенко В.П., Білоруса О.Г., Богачова Л., Бодрійяра Ж., Габермаса Ю., Гайдегера М., Добронравової І.С., Кам'янської Ю.В., Кравченка П.А., Пазенка В.С. Фуко М., Швейцера А. та ін.

Праці філософів, дозволяють побачити основні аксіологічні проблеми формування гуманістичної парадигми освіти, визначення ціннісних основ саморозвитку та існування людини в соціальному та природному середовищі. Та бажаним було б узагальнене дослідження формування аксіосфери сучасності через подолання ціннісного релятивізму на основі принципів гуманізму.

Метою даної статті є критичне осмислення процесу деаксіологізації сучасної культури та його породження аксіологічного релятивізму, виявлення креативної ролі освіти у формуванні гуманістичної аксіосфери людства у ХХІ ст., як соціального запиту сьогодення.

Реалізація поставленої мети здійснюється шляхом вирішення наступних завдань: розглянути аксіологічний релятивізм та виявити особливості деаксіологізації духовної сфери в атмосфері кризового суспільства; розкрити процес формування гуманістичної парадигми як єдиноможливого вихід із соціокультурної кризи; обґрунтувати методологічну цінність аксіологічного підходу в дослідженні проблем гуманізації освітнього простору; розглянути питання формування системи цінностей та ціннісних орієнтацій у сучасній гуманістичній парадигмі філософії освіти.

В умовах аксіологічного релятивізму та соціокультурного плюралізму, що затвердились в період глобалізації, породжуючи відповідні морально-ціннісні орієнтації сучасного суспільства, дослідження принципів та методологічних засад формування гуманістичної парадигми стає одним із першочергових завдань філософії. Сьогодні відбуваються суттєві культурні трансформації, пов'язані з усіма сферами життєдіяльності людини, в тому числі й зі сферою морально-духовних практик людських взаємовідносин. Сучасне суспільство перехідного етапу знаходиться у кризовому стані із характерними рисами нестабільності, невизначеності суспільних процесів і, відповідно, призводить до карколомних соціокультурних змін. В часи прийняття граничних рішень особливо важливим стає не посилення на ідеї абстрактного гуманізму, а звернення до способів здійснення конкретного гуманізму, як умови свободи самоздійснення людини, де б вона (людина) завжди поставала «ціллю, а не засобом» (І. Кант); «метою, самометою, найвищим капіталом історичного розвитку» (К. Маркс). Сьогодні актуалізується звернення до гуманізму як процесу історичної творчості – смислу буття людини і суспільства. Відродження гуманізму як методології творчого осмислення і перетворення соціокультурного простору є соціальним запитом за умов деструктивних практик глобалізованого суспільства, особливо в аспекті переосмислення людинотворчої аксіологічної функції культури і, загалом, розуміння її як духовної скарбниці людства, як системи комунікацій, що консолідує, а не роз'єднує людей, народи, нації. «Культура ж, – як зазначає Б.В. Новіков, – яка породжується творчістю (і породжує творчість) – це феномен, що знімає в собі всі визначення, все багатство та розмаїття соціальної (історичної) дійсності в її виключно і строго гуманістичному вимірі» [4, 9].

Духовна глухота, що є характерною ознакою нашого часу, дегуманізує суспільство, сприяючи утвердженню принципів аксіологічного релятивізму (згідно з якими усі цінності відносні, не універсальні і є функцією випад-

кових обставин), звідси моральним імперативом стає відносність ціннісного світосприйняття та світорозуміння людства в новому історичному контексті інформаційної доби. Відбувається викриття й усвідомлення фатального знецінення моральності та девальвації гуманістичних цінностей, на наших очах розгортається аксіологічна драма суспільства, що ставить під загрозу соціальну та культурну самоідентифікацію людства. Такий стан суспільної свідомості можна вважати продуктом зазначеної соціальної ситуації, спричиненої стрімким динамізмом змін глобалізованого соціуму, що в результаті, сприяє розвитку вже запущеного механізму соціокультурної кризи як кризи духовності. XXI ст. знаменує собою нагальну потребу в усвідомленні кожною мислячою людиною наслідків розпочатого занепаду морально-ціннісних орієнтацій людства. Сучасність актуалізує утвердження гуманістичних ціннісних аспектів, які стають визначальними для світового розвитку, точніше, навіть не для розвитку, а для збереження людської цивілізації. Соціальний запит на переустрій сучасного ціннісного світосприйняття полягає у формуванні нової гуманістичної парадигми, за вимірами якої будуть розвиватись теоретичні дослідження та соціальні практики.

Ідеєю та сутнісним смислом гуманістичної парадигми є визнання особистості людини вищою соціальною цінністю; розкриття творчого потенціалу особистості – як свободи самовиявлення здібностей, прагнень та індивідуальної самобутності.

У сучасному суспільстві домінуючою складовою є інформаційні та інформаційно-комунікативні технології, тому його можна визначати як «Суспільство знань» («Knowledge society»), «Суспільство, засноване на знаннях», щоб підкреслити, що головною цінністю є інвестиції в нематеріальний, людський і соціальний капітал, а основною рушійною силою – знання і творчість. В ідеалі суспільство знань інтерпретується як високий рівень технологічного розвитку суспільства, де ставка робиться не просто на інформацію, а на вміння працювати з нею, продукувати нові знання. Саме тому, одним із преферентних, а можливо і головним формотворчим чинником гуманістичної аксіосфери суспільства знань є освіта у трьох її вимірах, – знання, виховання і просвітництво (тобто – соціалізації людини у стрімкій динаміці змін сучасного соціуму). Така багатоплановість перетворює освіту у найбільш адекватний стрімким змінам сучасності спосіб соціалізації та інтерналізації людини.

Особливості етапу розвитку національної системи освіти характеризуються світоглядно-методологічними, теоретичними і практичними потребами щодо її модернізації, необхідністю

переосмислення ціннісних засад вищої освіти в XXI ст. В умовах інформаційного суспільства знань система освіти має за мету готувати кваліфікованих фахівців і на основі ціннісно орієнтованих виховних практик, формувати соціально і духовно зрілих, відповідальних громадян країни. Для формування людини XXI століття потрібно подолати відставання вищої освіти від потреб суспільства та відтворити освітні форми для трансляції сучасного знання у поєднанні із загальнолюдськими цінностями. Актуальність постановки питання про освіту, як формотворчий чинник гуманістичної аксіосфери суспільства полягає, насамперед, у тому, що нова соціокультурна реальність характеризується тим, що: система цінностей людського буття втратила свою очевидність, привабливість, імперативність, у ній відбулися суттєві зміни в субординації етичних орієнтирів у самореалізації людини. Аксіологічна позиція людства може бути описана такими словами, як «виродження» та «нестійкість». Системи цінностей, що сповідуються людством, державами, націями, соціальними групами, індивідами, ніколи не грали такої вирішальної ролі у визначенні не просто змісту та спрямованості людської історії, але й того, чи буде ця історія мати продовження, чи вона обірветься. Всі ці чинники потребують осмислення аксіологічних засад філософії сучасної освіти як нового рівня дослідження та розв'язання багатьох проблем людського існування. Освіта повинна відповідати сучасним соціальним змінам, набуваючи не лише особистісно-формулюючих, але і структуро-формулюючих соціалізуючих характеристик, що підтверджує її значимість та одну із головних ролей у процесі подолання духовного релятивізму.

На жаль початок третього тисячоліття демонструє поглиблення соціально-культурної кризи, що вкорінює аксіологічний релятивізм як деморалізуючий світоглядний принцип, що продукує деструктивне сприйняття реальності та девальвує пріоритети духовного вибору людини. «Новою етичною» орієнтацією XXI ст. стає не що інше, як спасіння, відсторонення та абстрагування від власної відповідальності та вибору (український аналог – «Моя хата з краю»). Людство не усвідомлює, що духовний вибір (як зазначав В. С. Біблер) є вибір своєї духовної свободи: «Смерть може бути при будь-якому виборі; але духовна смерть визначається власним вибором. Так само – духовна свобода» [2, 266]. Внутрішній світ сучасної людини наповнений безліччю моральнісних суперечностей (наприклад, боротьба між відчуттям морального боргу та власної вигоди). На нашу думку, проблему сучасної бездуховності та аморальності необхідно аналізувати через розгляд процесу руйнування системи

ціннісних орієнтацій моральної свідомості, адже, на думку В. А. Малахова, її «Важливим елементом, що надає духовної визначеності системі мотивів, є, нарешті, ціннісні орієнтації. Обираючи ту чи іншу цінність, людина тим самим формує свого роду довгостроковий план своєї поведінки й діяльності, визначає тривку смислової перспективи останньої. Якщо мотивація... дає відповідь на запитання, чому, для чого людина діє певним чином, то доповнює її ціннісна орієнтація висвітлює те, заради чого діє людина, чому вона присвячує свою діяльність... Обираючи... цінності (а цінності як такі не є елементом природного порядку, їх належить обирати) і вільно присвячуючи їм свої вчинки, людина утверджує тим самим свідоме ставлення до норм і принципів моралі, духовну гідність і дієвість своїх мотивів, цілісність своєї моральної свідомості загалом» [3, 112-115]. Моральність, як відомо, є однією з фундаментальних основ культури людства, та, на превеликий жаль, в наш час на неї аж занадто впливає домінуюча ціннісна «дезорієнтація» соціуму. Сучасні життєві зрушення призводять до того, що система цінностей людської діяльності реально і безупинно втрачає свою імперативність. «Людина захворіла яскраво вираженою дезорієнтацією, не знаючи більше, по яких законах жити» [5, 35]. Цілком зрозуміло, що одного лише переліку ознак правильної поведінки для небезпечного й складного становища нашого суспільства буде замало, адже необхідна не звичайна номенклатура моральних норм та приписів, а струнка і практична в реалізації, цілісна моральнісна система, що вивела б людство із нестійкої аксіологічної позиції.

Рушійною силою в процесі протистояння та зрештою подолання аксіологічного релятивізму є гуманістична складова духовної культури. Поняття «культура», «гуманізм», «свобода», «творчість», «освіта», «наука» є аксіологічними універсалами, які не тільки взаємодетерміновані, але й утворюють цілісний динамічний універсум, в центрі якого знаходиться Людина. Саме центричність людського становища надає аксіологічній значимості цим взаємопов'язаним складовим людського універсуму, а також визначає аксіологічний вектор буття людини. Гуманізм як істинний смисл людського виміру життя, реалізується у своїй дійсності високим рівнем моральності, за яким ідентифікується міра людяності, що надто дискредитована сьогодні духом меркантилізму, практицизму і споживацтва.

Освіта стає преферентною сферою розвитку суспільства та відіграє базисну роль у формуванні гуманістичної аксіосфери суспільства. Дослідники Ю.Шленов, Ю.Бойцов посилаються на те, що кожна історична епоха має

свою парадигму та модель освіти. Стосовно нашого часу ця парадигма, на їх думку базується на трьох компонентах:

1) освіта як формування культури універсального знання, де освітня культура розглядається як цінність у вигляді розширеного простору знань про світ;

2) освіта як формування культури універсальної діяльності, де культура породжується, закріплюється та транслюється у вигляді стійких конструкцій – норм;

3) освіта як формування універсальної інтелектуальної діяльності [6, 24].

Освіта – це найбільш ефективна сфера соціалізації сучасної молоді, її вплив на становлення самосвідомості особистості був і є дуже значним, незважаючи на домінування тієї чи іншої ціннісної парадигми. За своєю суттю вона працює завжди на майбутнє, зумовлюючи розвиток суспільства у прогресивному або регресивному напрямі. Тому роль освіти в розвитку будь-якого суспільства є визначальною.

Для практичної реалізації особистісно-гуманістичної парадигми необхідне забезпечення суб'єкт-суб'єктних, морально-естетичних взаємин на рівні діалогової форми співробітництва як співтворчості (учень-учитель). Сьогодні на ринку праці існує велика конкуренція серед випускників вищих навчальних закладів, молодих спеціалістів. Разом з тим, більшим попитом користуються мобільні, енергійні, ініціативні, всебічно розвинені фахівці. Саме тому В. Андрущенко зазначає: «Важливим сьогодні є не тільки вміння оперувати власними знаннями, а й бути готовим змінюватись та пристосовуватись до нових потреб ринку праці, оперувати та управляти інформацією, активно діяти, швидко приймати рішення, навчатись впродовж життя» [1, 8]. До теперішнього часу вся постановка навчання і виховання в вищій школі виходила з необхідності сформувати фахівця, який найкращим чином відповідає вимогам виробництва, яке було причиною для отримання освіти, а освіта його працівників – наслідком. Проте з позицій гуманізації суспільства, піднесення Людини, необхідно відмітити: сама особа фахівця має висувати нові вимоги до виробництва, у тому числі і до кваліфікації праці, її інтелектуально-творчого змісту.

Проблема цінносно-смыслового континууму і ціннісних орієнтацій у сучасній вітчизняній філософії освіти є однією з найбільш значущих і актуальних у зв'язку з розмитістю культурного центру і деаксіологізацією культури у кризову добу. Центр нової парадигми філософії освіти має формувати духовність як внутрішній стрижень та творчі виміри людської діяльності, що і є гуманізацією процесу підготовки спеціалістів. Гуманізація освіти, в широко-

му сенсі слова, означає створення в суспільстві глибоко моральнісної, людиноорієнтованої системи освіти. У третьому тисячолітті освіта має продукувати фундаментальні загальнолюдські цінності, які завжди забезпечуватимуть збереження гуманістичного смыслового центру культури людства.

Сьогодні можна із впевненістю говорити про соціальний запит на формування гуманістичної парадигми в аксіосфері сучасного суспільства для подолання аксіологічного релятивізму, засобами освіти. Побудова аксіологічних орієнтирів освітніх змін виходить з тези, що поняття освіти включає в себе два аспекти – навчання (розвиток мислення, отримання навичок) та виховання (процеси формування моралі). Це є однопорядкові процеси, і вони є взаємодоповнюваними. Важливість морального виховання в рамках освіти не потребує особливого доведення. Об'єктивною є потреба суспільства в освіті, що виховує людину налаштовану на гуманістичну мораль як цінність суспільства. З погляду глибини проникнення в життя людини моральний шар містить високу чутливість до її духовного світу, складаючи широкий емоційний діапазон особистості.

В сучасний період, коли відбуваються докорінні трансформації у освіті та на якісно новий щабель підноситься її суспільна значущість, можна із впевненістю казати, що система освіти виступає знаряддям для зміни дійсності, опанування ситуацій та створення потрібного суспільного ладу. За сьогоднішніх умов, зміна ціннісних орієнтацій особистості змінює її соціальні відносини, що, врешті-решт, впливає на відносини у суспільстві в цілому. Освіта, формуючи певні особистісні цінності та якості, може виступати найбільш дієвим способом спрямування соціальних змін та забезпечувати передбачувані соціокультурні трансформації.

Підсумовуючи, хочеться підкреслити, що освіті, у добу інформаційних технологій, потрібна зміна панівної соціально-філософської парадигми – з інституціональної на особистісно-орієнтовану – гуманістичну. Парадигма, побудована на засадах гуманізму, дає відповідь на питання про новий образ людини як результат освіти. Формування системи цінностей є найважливішим продуктом життєдіяльності соціуму, а освіта є найважливішим транслятором соціокультурних цінностей в історичній динаміці сучасного суспільства. Освіта є системою, що споживає та продукує нові цінності.

Отже, можна стверджувати, що освіта – це формотворчий чинник гуманістичної аксіосфери суспільства. Отримання вищої освіти дозволяє сформувати навички об'єктивного,

критичного усвідомлення реальності і прагнення її перетворень за вимірами гуманізму. Освіта надає знання та вміння, які дозволяють керувати сьогоденням, а це необхідна передумова для того, щоб будувати майбутнє. Осві-

та є преферентною галуззю сучасної культури, в лоні якої формується гуманістична парадигма – як противага ціннісному релятивізму та засіб подолання процесу деаксіологізації.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Андрущенко В. П.* Філософія освіти XXI століття: пошук пріоритетів / В. П. Андрущенко // Філософія освіти. – 2005. – № 2. – С. 5-17.
2. *Библер В. С.* От наукоучения – к логике культуры: Два филос. введения в двадцать первый век / Библер В. С. – М.: Политиздат, 1991. – 413 с.
3. *Малахов В. А.* Етика: курс лекцій: навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Малахов В. А. – К.: Либідь, 2004. – 384с.
4. *Новіков Б. В.* Творчість як спосіб здійснення гуманізму: [монографія] / Новіков Б. В. – 2-ге вид., переробл. та доповн. – К.: НТУУ «КПІ», 2006. – 308 с.
5. *Ортега-и-Гассет Х.* Эстетика: Философия культуры / Ортега-и-Гассет Х. Вступ. статья Г. М. Фриндлера; сост. В. Е. Багно. — М.: Искусство, 1991. — 178 с.
6. *Шленов Ю.* Стратегия образования XXI века и качество жизни / Шленов Ю., Бойцов Ю. // Дайджект педагогічних ідей та технологій – 2003. – №4. – С. 24.

Стаття надійшла до редакції 25.05.2011 р.